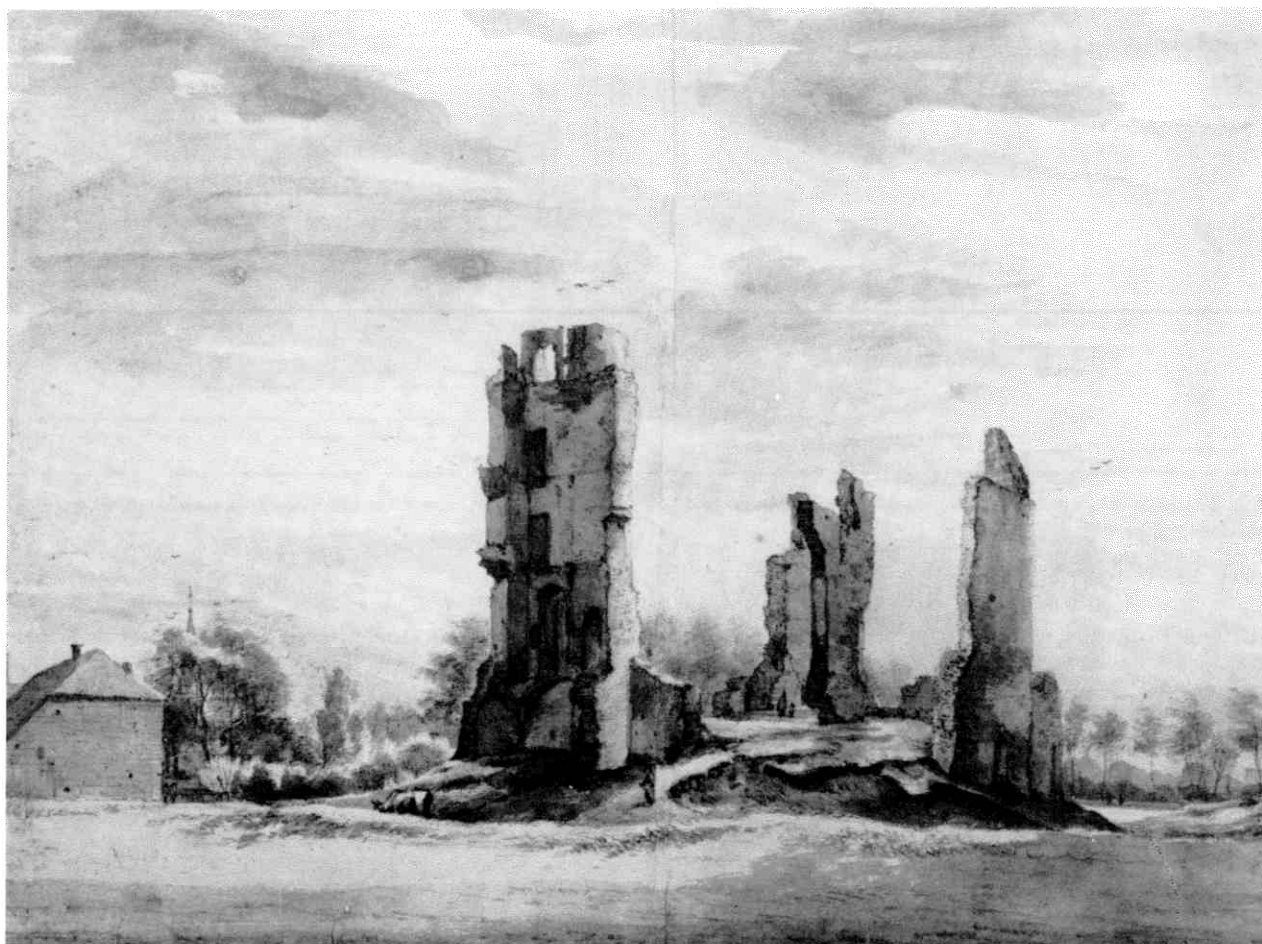

Het Huis ter Kleef te Haarlem

DOOR

A.M. NUMAN

Afb. 1 *De ruïne van Kleef c. 1640. Naar tekening van Roeland Roghman (Coll. Teylerstichting, Haarlem).*

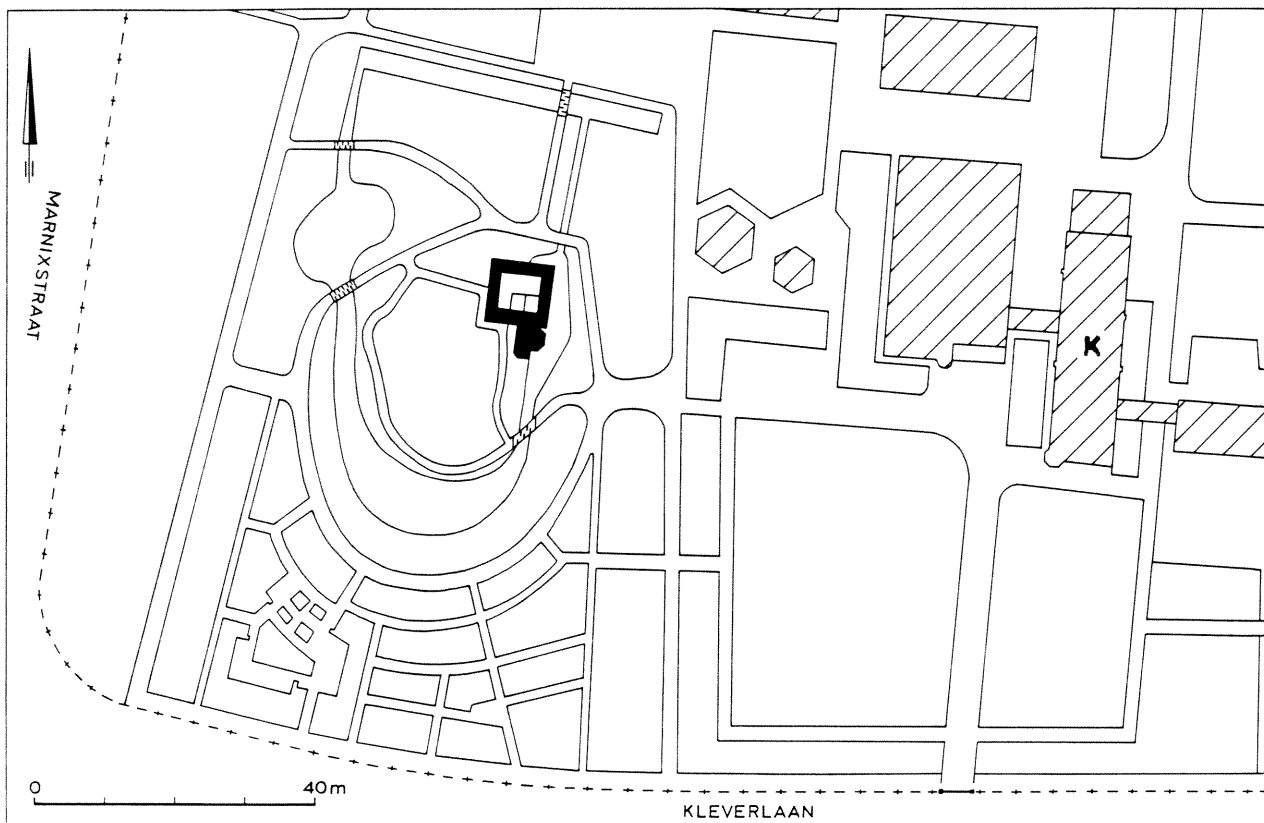
In de jaren 1973-1975 is er een beperkt onderzoek uitgevoerd ter plaatse van de hoofdburcht van het Huis ter Kleef. Diverse funderingen werden aangetroffen en archeologica uit de 14e tot en met de 17e eeuw. In 1990 is opnieuw met een archeologisch onderzoek gestart. Gedurende het onderzoek zal het gehele kasteel systematisch worden onderzocht.

Inleiding

De hertog van Alva gaf in 1573 -tijdens het beleg van Haarlem- de opdracht om het Huis ter Kleef op te blazen. Hierdoor kwam een abrupt einde aan de eeuwenlange en

luisterrijke geschiedenis van dit kasteel. Voor wat betreft deze historie wordt verwezen naar het boekje "Huis ter Kleef" van de hand van mr. J.W. Groesbeek.

In 1973, vierhonderd jaar later werd -in verband met de herdenking van het beleg- gestart met een archeologisch onderzoek ter plaatse van de hoofdburcht. Dit onderzoek werd uitgevoerd door leden van de Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis, onder auspiciën van prof. dr. J.G.N. Renaud van de ROB te Amersfoort. Om botanische redenen -de ruïne is namelijk opgenomen in een rotstuin die rond ca. 1910 aangelegd is door de landschapsarchitect L. Springer- bleef het echter bij een beperkt onderzoek (afb. 3).

Afb. 2 Lokatie van de ruïne (zwart) gelegen in de Stadskweektuin, Kleverlaan 9, Haarlem (K = voormalige Kaatsbaan, de bebouwing is gearceerd weergegeven).

In 1995 wordt het feit herdacht dat Haarlem 750 jaar daarvoor stadsrechten verkreeg. In dit kader kwam de Nederlandse Vereniging van Monumentenzorgers op het idee om het resterende muurwerk van het kasteel te restaureren en deels op te metselen. Dit werk zou gedurende drie werkvakanties door jongelui uitgevoerd gaan worden. Toen de AWH van deze activiteiten hoorde, werd overleg gepleegd met de NVM. Gezamenlijk werd besloten dat er, voorafgaand aan de restauratiewerkzaamheden, eerst een archeologisch onderzoek zou moeten plaatsvinden. Een voorwaarde voor dit hernieuwd uit te voeren onderzoek was dat het gehele kasteel systematisch en uitgebreid onderzocht moest kunnen worden. De gebruiker van het terrein -de sector Natuur en Milieu van de gemeente Haarlem, in de persoon van de toenmalige interimdirecteur de heer P. Huyskes- zegde toe alle medewerking bij het onderzoek te zullen verlenen.

Het archeologische onderzoek 1973-1975

Professor Renaud kon slechts enkele funderingen van de hoofdburcht blootleggen. Het betrof de gehele fundering van de noordtoren op kelderniveau, de basis van de later tegen deze toren aangebouwde traptoren, inclusief een deel van de trap, een deel van de vloer van de binnenplaats, met een natuurstenen goot en een stuk muur er te-

gen aan, en tenslotte de funderingsresten van de noordwest-hoek van de achtervleugel.

Op grond van de verwerkte bakstenen konden deze funderingen globaal in de viertiende eeuw gedateerd worden. Het feit dat prof. Renaud ook losse kloostermoppen vond deed hem vermoeden dat er mogelijk nog oudere resten van het kasteel aanwezig zouden kunnen zijn.

Het merendeel van het gevonden aardewerk dateert op zijn vroegst uit het einde van de veertiende eeuw, een enkele scherf stamt uit de dertiende eeuw. Onder het gevonden aardewerk bevinden zich zeer veel fragmenten van lichtgrijze steengoed kannetjes. Een bijzondere vondst is een in Namense steen uitgehouwen kopje. In 1975 werd dit onderzoek beëindigd.

Hernieuwd onderzoek

Zoals hierboven vermeld zal een zo volledig mogelijk onderzoek plaats gaan vinden. Hiertoe werd een werkplan opgesteld. Naast een uitgebreid archeologisch onderzoek, komen ook bouwhistorische en historische naspeuringen aan de orde. Tevens zijn restauratie en consolidatie in het plan opgenomen.

Om de genoemde activiteiten te coördineren is er een werkgroep samengesteld. Een stichting zal in het leven

geroepen worden om de benodigde fondsen te werven. Het einddoel, dat in 1995 bereikt moet zijn, bestaat uit:

- het zichtbaar maken van de complete plattegrond van zowel de hoofdburcht als de voorburcht
- een volledige publicatie in boekvorm met hierin de resultaten van de diverse onderzoeken
- een tentoonstelling, gewijd aan de resultaten van de diverse onderzoeken
- een ANWB-bord bij de ruïne, waarop de bouwontwikkeling van het kasteel staat aangegeven.

Archeologisch onderzoek 1990-'91

Om praktische redenen is de AWH begonnen met het afgraven van het zuidoostelijke kwadrant van de bestaande heuvel, c.q. de rotstuin. In dit kwadrant werden aangetroffen (afb. 3):

– De oosthelft van wat vermoedelijk een (woon)toren is geweest (afb. 3). De muurresten zijn geheel opgemetseld uit kloostermoppen met afmetingen van ca. 30 x 17 x 7,5 cm. Zij zijn rood en geel van kleur. De buitenmaat van de toren bedraagt ca. 12,80 x 8,20 m., en het opgaande muurwerk heeft een dikte van ca. 1.35 m. De hoeken van de toren zijn uitgebouwd, vermoedelijk met de bedoeling om deze meer stevigheid te geven. Hier en daar is de muur opgelapt met IJsselstenen. Tegen de binnenzijde van de noordmuur (B) zijn resten gevonden van een trap. Deze zal van jongere datum zijn dan de toren, aangezien de afmetingen van de gebruikte bakstenen kleiner zijn, de trap 'koud' tegen de muur gemetseld is en de bovenste trede in de muur ingehakt geweest is. Uit het profiel blijkt dat de trap op een bepaald moment is afgebroken. Een deel van de ruimte in de toren is daarna opgevuld met puin en zand. Tussen dit puin bevonden zich diverse verbrande bakstenen en plavuizen, en fragmenten van zgn. kraalstenen. In de oostmuur (A) bevindt zich een vierkant vertikaal lopend gat; mogelijk is dit een latrinekoker geweest.

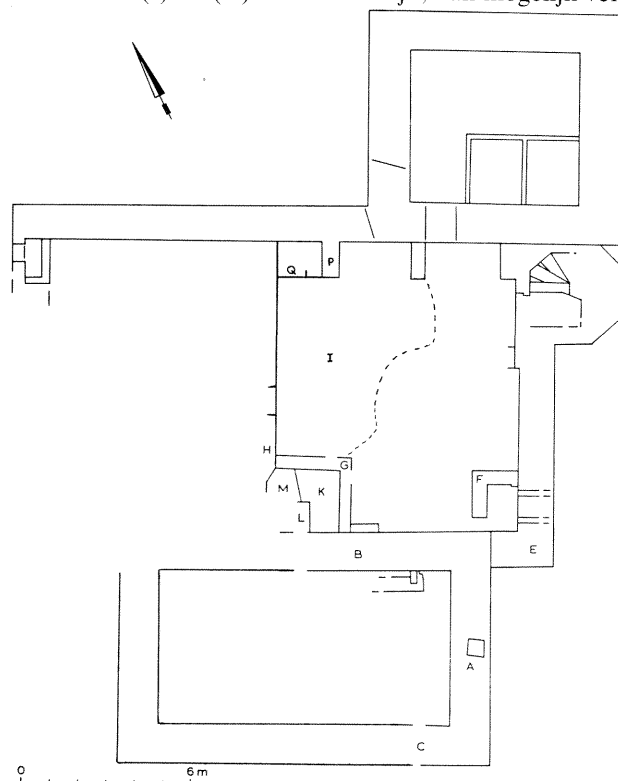
– Een tegen de zuidtoren gemetselde voormuur (E) van de binnenplaats. Afmetingen van de gebruikte stenen zijn 24 x 12 x 5,5 cm. In deze muur bevindt zich een vreemde uitsparing, thans nog slechts bestaand uit twee dwars door de muur lopende gootjes. Mogelijk dat dit een rest is van een gewichtschacht van de ophaalbrug. In deze hoek van de binnenplaats heeft vermoedelijk iets gestaan, aangezien er twee haaks op elkaar staande muren gevonden zijn (F). In de aldus ommuurde ruimte zijn diverse dierlijke botjes, oester- en mosselschelpen gevonden en een zilveren Leeuw (munt) daterend uit 1412. De bovenzijde van de muren (F) wordt afgedekt door een dikke laag puin met hierin zelfs grote muurfragmenten. Tussen het puin bevonden zich veel aangepunte bakstenen.

– Koud tegen muur (B) van de zuidtoren aangemetseld werd een verzakte muur (G) aangetroffen. De fundering van deze muur ziet er chaotisch uit, en bestaat uit -deels- verzakte kloostermoppen en kleinere bakstenen. Een deel van deze fundering lijkt niet te zijn verzakt; hierin is een fragment van een maalsteen verwerkt.

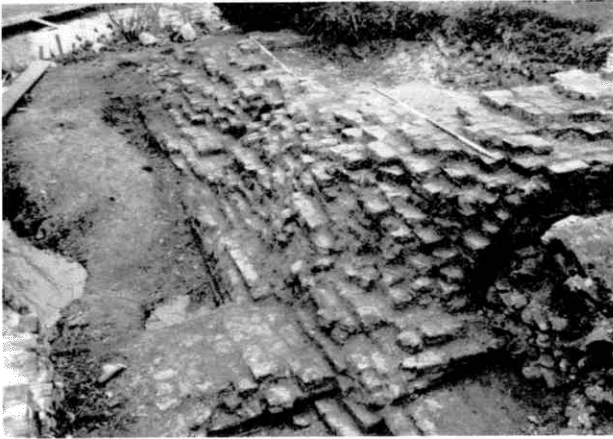
– Tegen de fundering aan liggen twee geheel verzakte vloeren, waarvan de bovenste uit in visgraatmotief gelegde bakstenen bestaat; de vloer loopt daar tot aan de noordelijke toren. Vlak boven deze vloer is een in Namense steen uitgehakt gotisch kapiteeltje gevonden. Het kapiteeltje is vermoedelijk een onderdeel geweest van de wang van een schouw.

– Bovenaan en tegen het restant van muur G aan bevindt zich ook een plaatselijk verzakte vloer (K), deels bestaand uit in verband gelegde bakstenen en deels uit niet in verband gelegde hele kloostermoppen en fragmenten daarvan.

– Op deze vloer komt een thans geheel verzakte trap uit (M). De treden bestonden uit op steen gelegde houten planken waarvan èèn uiteinde in de muur was ingelaten. Mede op basis van aangetroffen specieresten kan geconcludeerd worden dat we hier te maken hebben met een -overdekt?- portaal, waarin men -komend vanaf de binnenplaats- twee kanten uit kon, namelijk via de trap naar boven toe, of rechtdoor naar de zuidtoren. Dat muur (G) en vloeren (I) en (K) zo verzakt zijn, kan mogelijk ver-

Afb. 3 Het door de AWH opgegraven zuid-oost-kwadrant, aangevuld met de plattegrond van prof. dr. J.G.N. Renaud.

Afb. 4 Overzicht van de opgraving. Op de voorgrond links muur E. In het midden en naar achteren toe muur A van de zuidtoren.

oorzaakt zijn door de in 1573 met veel geweld naar beneden gestorte grote muurfragmenten.

–De eerder genoemde trap (M) is deels ingemetseld in muur H. Deze muur is opgemetseld uit bakstenen met verschillende afmetingen van 27-18x..x.. cm. Uit de muur steekt een muurijzer, dat in muur (G) ingemetseld is geweest. In deze muur zijn bouwsporen zichtbaar die thans nog niet te verklaren zijn. Ook bevindt zich in deze muur een doorgang naar een er achter gelegen vertrek. De uitsparingen voor de houten kozijnen van de deur zijn hier nog goed zichtbaar (afb. 4). Op de bovenzijde van deze muurresten zijn diverse bakstenen diagonaal gemetseld; mogelijk zijn dit zogenaamde zwaailagen. De functie van deze zwaailagen kan zijn dat door deze metselwijze de kracht van een eventuele kogelinslag beter over het muurwerk werd verdeeld.

Opvallend is namelijk dat de eerste toepassing van de zwaailagen lijkt samen te vallen met de opkomst van het vuurgeschut. Deze wijze van metselen wordt dan ook vanaf het midden van de veertiende eeuw toegepast (Mededeling R. Gröben van het Bouwhistorisch Bureau van de gemeente 's Hertogenbosch).

Tegen muur H is een uitbouw gemetseld (P en Q), bij deze laatste muur zijn de resten van een kleine stookplaats aangetroffen, en er is ook een rij stenen zichtbaar, die er op duidt, dat hier een drempel moet zijn geweest. In genoemde muur H werd ten noorden van de doorgang een ingemetselde natuurstenen goot aangetroffen. De goot gaat door de muur heen.

Tussen al het verwijderde puin werden diverse bouwfragmenten gevonden, zoals: profielstenen, plavuizen, leien, stukjes vensterglas en loodstrippen. Deze fragmenten kunnen informatie verschaffen over hoe het kasteel er moet hebben uitgezien.

In het kader van het archeologische onderzoek naar de voorburch is er op de grasveldjes, gelegen tussen de Kleverlaan en het huis met het torentje, een geo-elektrisch weerstandsonderzoek uitgevoerd. Dit werd gedaan om vast te stellen of er nog funderingsresten aanwezig zijn van de gebouwen die hier gestaan moeten hebben. Overigens is het genoemde huis met het torentje nog een overblijfsel van een gebouw dat op de voorburch stond en de 'Caetsbaen' werd genoemd. In dit gebouw werd namelijk het kaatsspel beoefend (afb. 1).

De resultaten van het geo-electrisch weerstandsonderzoek waren helaas teleurstellend; duidelijke aanwijzingen voor in de grond aanwezige muurresten werden niet verkregen. De bodem was hier grondig omgewoeld en bevat veel puin. Naar aanleiding van mondelinge informatie zijn er in het grasveld op bepaalde plaatsen kleine putten gegraven. Dit heeft geresulteerd in het terugvinden van diverse muurfragmenten, in dikte variërend van 32 tot 86 cm.

Gezien de lokatie is het mogelijk, dat dit muurresten zijn van het poortgebouw. In de toekomst zal het onderzoek naar deze resten voortgezet worden.

HAARLEM, zomer 1991

De auteur is voorzitter van de Archeologische Werkgroep Haarlem van de A.W.N.

LITERATUUR

GROESBEEK, Mr. J.W., 1977. Huis ter Kleef. -Deel XXIX uit de serie Nederlandse Kastelen. Een uitgave van de Nederlandse kastelenstichting en de ANWB.

HASLINGHUIS, Dr. E.J., 1970. Bouwkundige termen; Utrecht.

JANSSEN, J.L., 1990. The archeology of the medieval castle in the Netherlands. Results and prospects for future research. In: Medieval Archeology in the Netherlands, 219-281.

KAMPHUIS, H. en D.B.M. Hermans, 1990. De ruïne van Brederode. In: Bulletin Koninklijke Nederlandse oudheidkundige Bond, nr. 4, p. 2-25.